

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek.
Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitised at Gothenburg University Library.
All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text.
This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

SAMTIDEN

VECKOSKRIFT

FÖR

POLITIK OCH LITTERATUR

UTGIFVEN AF

C. F. BERGSTEDT.

N° 38.

Lördagen den 19 September

1874.

Bifallna och afslagna regeringspropositioner.

För att göra sig full reda för de båda statsmakternas inbördes ställning och de utsigter som finnas att genom deras samverkan lösa samhällets viktigaste frågor, vore det nödvändigt att taga en öfersigt af alla de svar som den sist förlutna riksdagen gifvit på samtliga k. m:ts framställningar. Det hade också varit vår afsigt att meddela en sådan öfersigt och i en sammanhängande följd uppvisa hvad som af regeringens propositioner blifvit bifallet eller afslaget, men dels hafva vi redan uti föregående uppsatser tillräckligt vidrört några af de viktigare framställningarna, dels äro riksdagens beslut i en stor mängd ärenden som af regeringen varit hänvisade till dess behandling af den beskaffenhet, att det är svårt att afgöra, om de böra uppfattas såsom bifall eller afslag, och slutligen innehåller den kungliga propositionen om statsverkets tillstånd och behof ett så stort antal af detaljförslag, i hvilka än regeringen, än riksdagen har det verkliga initiativet, att en sådan öfersigt är så godt som alldeles omöjlig. Antalet af kungliga framställningar har denna gång varit utomordentligt stort, icke mindre än 57, den digra statsverkspropositionen oberäknad, och om enigheten mellan regering och representation kunde mätas med ett siffertal, skulle allt synas vara väl bestäldt, efter som mer än hälften af dessa propositioner blifvit af riksdagen bifallna. En sådan slutsats vore emellertid nog vägad, då de allra flesta af

dessa förslag i sig sjelfva äro föga viktiga och kunna hänföras till rena förvaltningsåtgärder, emedan de härflyta ur en för alltid fastställd grundsats och blott kunna behandlas på ett sätt, ehuru enligt föreskriften i § 77 Regeringsformen hvarje särskild tillämpning af denna grundsats, så vidt den rör statens egendom, måste till riksdagen hänskjutas. Icke mindre än fjorton af dessa propositioner hafva angått obetydliga jordafsöndringar från boställen eller annan kronoegendom, upplåtelse till städer eller kommuner af kronolägenheter och tomter, eller eftergift af kronans rätt till danaarf, allt sådana saker som riksdagen aldrig nekar, och hvilka derföre kunna betraktas endast såsom löpande ärenden. De flesta jordafsöndringarna äro till förmon för folkskolorna, och under sådana omständigheter vore ett afslag nästan otänkbart. Riksdagen har till och med i sin välvilja för församlingarnas skolväsende så till vida gått något längre än regeringen, att den i några fall efterskänkt det af k. m:ts föreslagna vilkoret, nemligen att församling till hvilken sådan lägenhet upplåtes ovilkorligen skall vara skyldig att på sin bekostnad hålla sådan lägenhet inhägnad, antingen det må vara behöfligt eller icke. I senare fallet har riksdagen med rätta eftergifvit stängselskyldigheten.

Till detta slag af ärender kan äfven hänföras den kungliga propositionen om försäljning af åtskilliga kronans mindre lägenheter.

Musei Bibliothek

På grund af en hemställan från kammarkollegiet föreslog k. maj:t att sådana kronan tillhöriga, under kammarkollegiets förvaltning ställda och för statsverkets räkning utarrenderade hemman och lägenheter för hvilka det årliga arrendet icke öfverstege 200 rdr, och hvilkas bibehållande åt kronan icke påkallades i följd af befintlig skogstillgång eller någon annan särskild anledning, måtte i den mon arrendena utlupe eller kunde uppsägas få med vissa vilkor försäljas, utan förbehåll af någon kronotonde eller sådan grundränta som utgår endast af kronoskatte, samt att sådana hemman och lägenheter, sedan köpebref blifvit utfärdade, skulle i jordeboken upptagas såsom allmänt frälse. Ekonomiskt taladt funnos inga skäl mot åtgärden; en del af dessa fastigheter äro af den ringa betydighet att inkomsterna föga öfverstiga förvaltningskostnaden, och det var icke lätt att alltid finna arrendatorer, som ville underkasta sig de inskränkningar i dispositionsrätt och de mångfaldiga kontroller hvilka äro med brukningen af sådana lägenheter förenade. Statsmakterna hafva också förut handlat efter den grundsatsen att staten icke bör vara egare af annan fastighet än sådan som är för dess ändamål nödvändig eller med stigande jordvärden kan anses för framtiden lemna en högre inkomst än räntan på de köpeskillingar som efter nu gällande egendomsvärden kunna erhållas. Det finnes icke mindre än 174 sådana hemman och lägenheter, af hvilka ingen lemnar öfver 200 rdrs arrende och till samman icke fullt 17,000 rdr, flertalet icke ens hälften af denna summa, och enstaka bland dem understigande 10 rdr. Man kan taga för afgjort, att dessa lägenheter, hvilka under statens omedelbara förvaltning gifva en knappast nämnbar inkomst men deremot tillfoga myndigheterna mycket besvär, skola såsom enskilda personers egendom få ett betydligt ökad värde och derigenom bidra till samhällets västånd. Det fans således för riksdagen intet skäl att motsätta sig den af kammarkollegiet föreslagna försäljningen, och propositionen bifölls derföre, dock med det väsentliga vilkoret, att de medel som genom en sådan försäljning kunna inflyta icke få användas till statsverkets löpande utgifter utan skola från statskontoret öfverlemnas till riksgäldskontoret, för att der särskildt bokföras, intill dess att riksdagen besluter deras användning till inköp af skogbärande eller till skogsodling

tjenlig mark. Det hade utan tvifvel sett bättre ut, om förslaget för detta användande kommit från regeringen, men det berodde förmodligen endast på en glömska, ty det kan knappast förutsättas att en finansminister skulle vilja använda någon del af statens kapitalförmögenhet för de löpande statsbehoven.

Till enkla förvaltningsangelägenheter kunna vidare hänföras sådana framställningar som röra ersättning för de af statskontoret förskottsvis bestridda utgifter för hvilka statsanslag icke blifvit beviljade, bestridandet af en del kostnader för den senast företagna expeditionen till polartrakterna, anslag för Sveriges deltagande i 1876 års verdensutställning i Filadelfia samt till den arkeologiska kongressen, beviljande af vissa förmoner för enskilda jernvägsanläggningar och tillstånd för nybildadt aktiebolag att bibehålla lemnade försträckningar af allmänna medel, reglering af biskopslönen i Lund o. s. v.; allt sådant föll så godt som af sig sjelft och kunde knappast gifva anledning till några egentliga öfverläggningar. Deremot finna vi äfven på detta område afslagna framställningar, såsom om befrielse för Vesterås domkyrkas kassa från skyldigheten att erlägga ränta och amortering på ett för någon tid sedan erhållet statslån, om upplåtelse till Nyköpings stad utaf några delar af det gamla slottsområdet, samt om rättighet för Stockholms stad att framgent få föfoga öfver en kronan tillhörig, till kurhus för Stockholms stad och län upplåten egendom på Kungsholmen. Detta sistnämnda afslag, beroende på kamrarnes olika beslut, kunna vi icke annat än på det lifvige beklaga.

Att den svenska riksdagen aldrig nekar sin regering de medel som erfordras för statsförvaltningens jemna gång, är från alla sidor erkändt, och äfven de som strängast klandra våra representanters sparsamhet hafva icke kunnat neka sin hyllning åt denna lojalitet, som så fördelaktigt utmärker den svenska riksförsamlingen framför den danska. Men icke nog härmed: den sista riksdagen har visat att den äfven åt en regering hvilken i så begränsad mon som den nu varande åtnjuter dess förtroende kan bevilja ganska betydande utomordentliga anslag, när verkliga skäl dertill förefinnas. Så har riksdagen utom de i sanning storartade anslagen för statens egna jernvägsbyggnader på regeringens förslag beviljat ytterligare en million för åstad-

kommande af en enskild jernväg mellan Dalsland och Smaalenenes Amt i Norge, der den skall mötas af en norsk statsbana, och äfvenledes bifallit en i riksdagens sista timme framkommen proposition om att den förliden år beslutade jernvägen från Torpshammar eller annan punkt på stambanan från Storvik till riksgränsen mot Norge må byggas bredspårig. Af de skrivelser som riksdagen i dessa båda ärenden aflåtit framgår emellertid, att ingendera bifallet gafs med rätt godt hjerta. I afseende på den förra frågan erinras, att då riksdagen 1871 anvisat 10 millioner till understödande af enskilda jernvägsanläggningar under de närmaste fem åren, för att sålunda begränsa detta slags fordringar på statens mellankomst, så skulle den icke hafva tvekat att afslå allt anvisande af statens medel till sådana ändamål, om icke den kungliga propositionen hade varit framkallad af det norska stortingets beslut, som man ansåg politiskt och strategiskt riktigt att tillmötesgå; dess utom äro vilkor uppställda som väsentligt kvalificera bifallet. Ännu allvarsammare, och i nästan sträfva ordalag, framhålls, hvad den senare frågan beträffar, det anmärkningsvärda deri att det kungliga förslaget till detta års riksdag om frånträdande af förra riksdagens beslut om denna banas smalspårighet »icke föranledts af någon derom från norsk sida gjord framställning, utan att initiativet dertill utgått från chefen för civildepartementet». Ännu snäfvare, och nästan såsom en tillrättavisning, lyder den följande frasen, hvori riksdagen bemöter den af k. m:t uttalade åsigten, att då Jemtlands landsting erbjudit sig att med 900,000 rdr understödja denna tvärbana, skulle förändringen af spårvidden kunna vinnas någon ökad utgift för statsverket, en i sanning anmärkningsvärd förklaring, då, såsom i skrifvelsen erinras, anbudet af detta bidrag redan af 1873 års riksdag blifvit antaget, och bidraget sålunda, utan afseende på spårvidden, utgör en beräknad tillgång för denna banas anläggning. Mot de starka uttryck som ur statsutskottets betänkande sedermera öfvergingo i skrifvelsen hade tre af utskottets ledamöter från Första kammaren reserverat sig, hvilket gaf hr chefen för civildepartementet anledning att ofentligen tacka dessa ledamöter, »hvilka vågat tänka godt om konungens rådgifvare och icke tydt allt till det värsta», en tack-samhetsförklaring som vi skulle tro väckte mera förundran än beundran. Också uteblef

icke svaret: en ledamot af utskottet, som har en lång och vacker parlamentarisk bana bakom sig, och som visst aldrig ett ögonblick brustit i parlamentariskt dekorum, försvarede den klandrade ordställningen i utskottets betänkande och yttrade, att då hr civilministern plägar säga rent ut hvad han tänker, måtte det väl anstå riksdagen att göra på samma sätt. Också har denna sista riksdag, utan att på något vis »tänka det värsta» om konungens rådgifvare och deras embetshandlingar, vid flere tillfällen än detta tydligt nog uttalat de intryck den emottagit af de sistnämnda. Vi erinra i detta afseende endast om den underdåniga skrifvelsen i anledning af den förliden höst verkställda granskningen af statsverkets förvaltning under 1871, i hvilken riksdagen anhåller om återbetalning af vissa behållningar å anslaget för fångvårdsväsendet och den s. k. vattenkommunikationsfonden, men särskildt, i ordalag som väl kunde sticka en retlig krigsminister, erinrar derom att de vid riksdagen 1862—63 beviljade kreditivmedlen afsågos att »användas till de arbeten och anskaffningar som af då varande förhållanden påkallades, men ingalunda att, på sätt nu skett, under en lång följd af år disponeras till bestridande af hvarjehanda utgifter för försvarsverket, utgifter som icke kunna anses hafva varit betingade af de vid kreditivmedlens beviljande rådanade politiska förvecklingar; och då å dessa kreditivmedel ännu finnas öfverskott, samt det ej kan anses lämpligt att medel hvilka för så lång tid till baka af tillfällig anledning blifvit för särskilda ändamål anslagna fortfarande kvarstå oredovisade», anhåller riksdagen om förständigande för vederbörande att skyndsamt redovisa dessa medel och låta inlemna behållningen till riksgäldskontoret, samt att k. m:t i allmänhet, sedan kreditivmedel lyftats, täcktes lemna den näst derefter sammanträdande riksdagen en fullständig redogörelse öfver medlens användande. Vi tro visst icke att riksdagen tänker något argt om den nu varande krigsministern, eller om någon af hans företrädare hvilka det nyss citerade klandret gäller, men riksdagen har velat utsäga sin tanke, och vi tro att den dertill haft full befogenhet. Äfven hr civilministern sjelf har i en annan fråga, och den gången utan att någon reservant talade för användandet af mildare ordalag, fått finna sig uti riksdagens uppriktighet. I den skrifvelse af den 4 april detta år hvori riksdag-

gen anmäler sitt bifall till propositionen om statsverkets tillstånd och behof i hvad som rörer beviljandet af anslag till fortsättande af statens jernvägsbyggnader säger sig riksdagen vara »förvissad derom, att den plan i afseende på de årliga anslagsbeloppen för stambancarbetenas fortsättande hvilken chefen för civildepartementet föreslagit blir under hela arbetstiden noggrant följd», samt att »det är under förutsättning deraf att Ed. kungl. maj:t *icke framdeles medgifver någon afvikelse härifrån*», som riksdagen beviljar de för 1875 begärda tre millionerna. För den som känner sig stucken och vill utöfva repressalier är det en viktig sak att välja de rätta de vapnen: oftast begagnas nålsuddar, men det fins personer som föredraga jernspettet eller båtshaken. Dock, hvarje verktyg är godt i förhållande till handens skicklighet som brukar det. När statsmakter tala till hvarandra vore det emellertid godt, om hvarken sylspetsar eller qvaskäppar komme i användning, och oss förefaller det att riksdagen i den här berörda skrifvelsen, då den icke kunde undgå att på ett ganska märkligt vis beröras af hvad som i afseende på våra jernvägsbyggnader inträffat, valt den värdigaste utvägen till att göra detta intryck kunnigt, i det att den, utan alla hänsyftningar eller anspelningar, i tydliga ord sade hvad den tänkte.

Det är notoriskt att regeringen är föga lycklig när den någon gång framkommer med förslag till grundlagsreformer; det ser ut som dess kraft blifvit uttömd med frambringandet af den nya riksdagsordningen, ty de få dugliga förändringar som sedan den tiden tillkommit hafva utan undantag berott på enskilda motionärens initiativ. Vi tala icke om att riksdagen till vidare grundlagsenlig behandling bordlagt ett af regeringen framställt förslag till förändrad lydelse af § 35 Regeringsformen: det är en simpel redaktionssak och angår ingen ting annat än att bland förtroendeembetsmännen upptaga sådana nya befattningar som tillkommit sedan paragrafen erhöll sin nu varande lydelse. Det sker ingen olycka om den antages, men det händer äfven om den förkastas ingen skada, och förtjensten att hafva fått ett sådant förslag hvilande är icke af den art att den behöfver ådraga den föregående justitiestatsministern någon särdeles afund. Vigtigare i alla afseenden var samma höga embetsmans förslag till förändrad lydelse af § 80 Regeringsför-

men, som afsåg att bereda grundlagshägn åt den nya härordning hvilken kommer att af k. mt för riksdagen framläggas, men som efter vår tanke, långt ifrån att omgärda den väntade arméinrättningen med behöfliga garantier, snarare var egnad att göra den allt för mycket beroende af en tillfällig riksdagsmajoritets hugskott. Också upptogs af landtmannamajoriteten i Andra kammaren förslaget med utmärkt välvilja, i trots af allt hvad man försökt göra troligt i motsatt syftning, och förkastades af det parti i Första kammaren som vill reformen i vårt försvarsväsende, men på samma gång vill att dermed skall vara något vunnet för rikets trygghet. I den underdåniga skrifvelsen, mera kall och enstavig än någon sådan handling som någonsin kommit under våra ögon, heter det endast att »riksdagen funnit sig icke böra bifalla berörda nädiga proposition». Detta afslag var, såsom vi alla minnas, orsaken eller förvändningen till då varande hr justitiestatsministerns afträdande från den stormiga skådeplatsen och inlöpande i en fridfull och indrägtig hamn. För det allmänna var den saken ingen olycka, för de rättrogne endast ett bevis mer att den Herren har kär länder allt till det bästa.

Främst bland de af riksdagen bifallna kungliga propositionerna sätta vi utan tvekan förslaget till ny mellanrikslag eller, såsom det officiellt heter, förordning angående Sveriges och Norges ömsesidiga handels- och sjöfartsförhållanden. Då vi i början af året (n:o 3 s. 33) omständligt redogjorde för frågans då varande ställning, och den kort der efter framlagda regeringspropositionen stod i fullständig öfverensstämmelse med de förutsättningar från hvilka vi då utgingo, hafva vi här ingen ting vidare att tillägga; ärendet var väl utarbetadt af en enskild motionär vid 1868 års riksdag, hvilken nu hade den välförtjenta tillfredsställelsen att såsom finansminister bringa i lycklig fullbordan hvad han som privatman beredt. Den enighet hvarmed båda rikenas folkrepresentationer samverkade till vinnande af det gemensamma målet är en af de gladaste tilldragelser som på länge inträffat i vårt offentliga lif, och har såsom en sådan blifvit erkänd på båda sidor om riksgränsen.

Lägga vi härtill att riksdagen, i närmaste öfverensstämmelse med det kungliga förslaget, genomfört regleringen af häradsförordningarnes löner, hvarigenom sportlerna för-

svinna, utom hvad som erfordras till betäckande af förvaltningskostnaderna, boställena indragas, samt en fast lön och tjänstgöringspenningar i förhållande till domsagans beskaffenhet beredas innehafvaren, så hafva vi sett de viktigaste ämnen i hvilka båda statsmakterna öfverensstämt. Vi borde kanske emellertid tillägga förslaget till förordning angående skyldighet för kommunala myndigheter att afgifva statistiska berättelser, af k. mt framlagdt på en föregående riksdags anhållan, äfven som den på grund af flerfaldiga petitioner och hos regeringen fullföljda besvärsmål framlagda propositionen i fråga om inskränkning i rättigheten att på stället försälja vin och maltdrycker, hvilket senare författningsförslag riksdagen bifallit med några obetydliga förändringar. Till detta senare ämne skola vi oförtydligt återkomma.

Det område der den nu varande regeringen hittills onekligen uppträdt med minsta framgång är lagstiftningens. Det ligger i sakens natur att den rättighet § 89 Regeringsformen inrymmer åt konungen att ensam utöfva den lagstiftande makten i allt som rör rikets allmänna hushållning allt mindre och mindre kan begagnas, och häfden har redan så godt som strukit ett streck öfver detta lagrum, i det att så väl riksdagen å sin sida allt mer formulerar bestämda förslag till lagar och författningar i sådana ärenden hvilka den önskningsvis frambär inför tronen, som äfven regeringen å sin sida nu mera sällan utfärdar någon viktigare ekonomisk författning utan att förut hafva hänskjutit saken till riksdagens bepröfvande. Af rena lagstiftningsärenden förekom under detta års riksdag blott ett enda på grund af kunglig proposition, nemligen förslaget till förordning angående ändringar och tillägg i de delar af sjölagen som angå sammanstötning och fartygs öfvergifvande, hvilket förslag riksdagen antog, dock med ändring i fråga om bötesansvaret. Deremot förkastades enstämmigt förslaget till förordning angående förändrad sätt för offentliggörande i kyrka af allmänna författningar och kungörelser samt enskilda tillkännagifvanden. Lagutskottet hade funnit den kungliga propositionen oantaglig och utarbetade ett nytt förslag, hvilket emellertid icke vann Första kammarens bifall. Samma oblidade öde rönt den kungliga propositionen om införande af det metriskä mätt- och vigtsystemet vid jernvägstrafiken samt handeln med ädelstenar, hvar-

till initiativet utgått från det 1872 i Köpenhamn hållna skandinaviska nationalekonomiska mötet. Hvad som af detta förslag är praktiskt kommer nog att efter hand göra sig gällande i bruket utan lagstiftningens mellankomst, och man har intet skäl att beklaga sig öfver utgången. Det samma kan sägas om propositionen med förslag till förordning angående de vilkor under hvilka utländing må förvärfva eganderätt till fast egendom i riket; ehuru riksdagen själf förlidet år begärde en sådan författning, och förslaget af lagutskottet oförändradt tillstyrktes, föll det i Andra kammaren utan votering, medan det i Första kammaren endast understöddes af en svag minoritet. Regeringen är dock här vid lag utan skuld: den gjorde hvad den kunde för att tillmötesgå riksdagens önsknings och sammanställde i ett författningsförslag de grundsatser hvilka för närvarande tillämpas vid så beskaffade ansökningar, grundsatser hvilka det för utländingars fastighetsförvärf inom riket uppskrända partiet fann otillfredsställande, medan de öfrige ansågo sådana ärenden böra af k. mt för hvarje särskildt tillfälle prövas. Felet var ostridligt hos riksdagen, som framburit en obestämd önskan, utan att rätt veta hur mycket den ville, eller hvad som kunde medgifvas utan kränkning af det allmänna folkrättsliga medvetandet och rikets sannskyldiga fördel. I afseende på lagstiftningen för den enskilda bankrörelsen och för skogsväsendet hafva vi vid flere föregående tillfällen haft anledning att utförligare yttra oss, och vi skola derfor endast i förbigående vidröra de hit hörande kungliga förslagen. Propositionen angående ändringar i lagstiftningen för enskilda sedelutgifvande banker torde väl på det hela kunna anses mera såsom afslagen än bifallen, då riksdagen med förkastande af vissa ifrågasatta kontroller, hvilka befunnos för den enskilda penningrörelsen allt för besvärande, äfven om de varit utförbara, definitivt införde föreskriften om sedlars inlösnings med klingande mynt, hvilken regeringen icke tills vidare tilltrött sig att föreslå. Hvad åter skogsväsendet beträffar, har riksdagen bifallit den kungliga framställningen i afseende på militie- och ecklesiastiska boställens skogar men afslagit den rörande sågverksskogarne, och hvad angår det kungliga förslaget till förordning angående enskilda skogsegares skyldighet att sörja för återväxt, fattade kamrarna olika beslut, hvarigenom

frågan var förfallen. En proposition angående den beskattning som bör påföras bergslagshemman i följd af tackjernstiondens upphörande inkom först sedan nära tre fjerdedelar af hela riksdagstiden utlupit, och statsutskottet, som icke ansåg tiden tillräcklig för en tillfredsställande utredning af denna invecklade kamerala fråga, samt för öfrigt fann de ifrågasatta bestämmelserna endast leda till tvistigheter, afstyrkte den samma. Äfven denna fråga förföll genom kamrarnes olika beslut. Deremot förkastades af båda kamrarne det kungliga förslaget att den del af statsfyllnadssumman för 1874, hvilken som bevilning för samma år är upptagen till rdr 2,700,000, måtte ersättas med motsvarande belopp af öfverskotten på statsverkets inkomster för år 1873, samt att riksdagen derefter skulle åtaga sig samma bevilning för 1875, att upptagas bland det årets statsinkomster. Ehuru principiellt riktig tanken än må vara att uppföra statsinkomster för det år hvilket de rätteligen tillkomma, ansåg riksdagen att förfaringsättet kunde medföra åtskilliga olägenheter, medan fördelen af förändringen vore obetydlig, så länge andra och större skattemedel fortfarande att ingå först året efter det för hvilket de enligt stat äro för utgifternas bestri- dande påräknande.

Vi hafva slutligen att omförmåla den kungliga propositionen med förslag till »förordning angående förändrade bestämmelser i afseende på behandlingen och fullföljden af vissa mål». Den icke lätt begripliga och skenbart ointressanta rubriken döljer den lilla återstående öfverlevan — tills vidare åtminstone — af en storartad reformplan, och sjelfva behandlingen af frågan är i mer än ett afseende värd uppmärksamhet. Statsförvaltningens för- enkling har, såsom man väl vet, under lång tid stått på dagordningen, och vid 1868 års riksdag öfverlemnades denna stora angelägenhet åt ett särskildt utskott. Resultatet af det mödosamma arbetet inskränkte sig till en anhållan från riksdagen, att k. mt ville »taga under öfvervägande, huru vida af de mål hvilka nu afgöras af administrativ ortmyndighet och genom besvär kunna fullföljas antingen hos rikets kollegier eller andra förvaltande centrala embetsverk samt vidare hos k. mt i statsrådet, eller ock omedelbart hos k. mt, sådana som kunna till rättsfrågor hänföras må öfverlemnas till allmän domstol samt sådana som äro af både judiciel och

administrativ natur, och hvilka fortfarande ansåges böra af administrativ ortmyndighet i första hand upptagas, likväl må i sista instansen af kongl. majt i dess Högsta domstol afgöras.» Syftningen var tydlig: då de stora rikskollegierna icke ännu kunde angräpas till sin organisation, förr än hela vårt kameralväsende blifvit förenkladt och bygd på andra grunder, ville man åtminstone kring- skära deras verksamhetsområde och, genom den s. k. administrativa domsrättens successiva afskaffande, gå vidare på den väg som sedan mer än femtio år varit beträdd, att hänvisa allt som kan anses såsom rena rättsfrågor till de allmänna domstolarne och derigenom vinna redighet och enkelhet i förvaltningsgrundsatserna. I praktiskt afseende borde den minskning som härigenom måste uppkomma i de förvaltande verkens göromål efter hand tillåta indragningar i deras personal, och besvärsmålens öfverflyttning från statsrådet till Högsta domstolen ansågs medföra en icke ringa lättnad i det betungande arbete hvar- med konungens rådgifvare äro öfverhopade.

Sedan vederbörande embetsverk blifvit hörda aflät k. mt proposition till riksdagen med ett förslag, som hufvudsakligen gick ut på att dels till de allmänna domstolarnes behandling hänvisa en del sådana tvister hvilka hittills blifvit behandlade af landshöfdingem- betena, kammarkollegiet och kammarrätten, dels också från konungen i statsrådet till Högsta domstolen öfverflytta den slutliga pröfningen af en del andra mål, som förut blifvit af de förenämnda embetsverken afgjorda. Högsta domstolen, till hvilken lag- förslaget förr än det framlades för riksdagen varit hänvisadt, hade med en knapp pluralitet, men med mycken styrka och utförlighet, yttrat sig emot den grundsats som här var i fråga att genomföras, nemligen föreningen mellan förvaltningsmyndigheten och domare- makten. Denna bevisning hade inför k. mt i statsrådet blifvit af då varande justitiestats- ministern med nästan lika stor utförlighet, och skärpa bemött, och den kungliga propo- sitionen, i hvilken dessa aktstycken äro in- rymda, utgör så att säga en skriftlig rätts- vetenskaplig disputationsakt mellan k. mt såsom högsta dömande myndighet å den ena sidan och k. mt såsom högsta förval- tande myndighet å den andra.

I § 1 af det kungliga förslaget hade under 14 särskilda punkter blifvit uppräknade de mål som hädanefter borde af de allmänna

domstolarne upptagas, och icke af konungens befallningshafvande, kammarkollegiet eller kammarrätten. Dertill höra tvister, huru vida besittningsrätt till krononybygge är förverkad eller eljest bör upphöra, om nytjanderätt till kronans skär, stränder och holmar, om löningsrättigheter för församlingarnas presterskap, kyrkobetjening, folkskollärare och andra af kommunen aflönade personer, om patronatsrätt i Skåne, Halland, Blekinge och Bohuslän, om stubbe- och röjse rätt, om rättighet till stadsjordar, redovisning af allmänna medel o. s. v. Dessa bestämmelser väckte inga särdeles betänkligheter och antogos af riksdagen med undantag endast af 7:de momentet, som till dessa mål hänförde äfven tvister mellan kronan, allmänna inrättningar och enskilde angående egenskaperna hos de i jorddebokens kronokolumn upptagna hemman, samt om orätt begagnade frälsefriheter, hvilket moment förkastades. Samma öde träffade hela den öfriga författningen, som angick besvär rätt i fråga om besittning till de Hvitfeldtska stipendiehemmanen, anspråk på aktoratsarvode eller anmärkningsprocent af allmänna medel, samt en allmän hänvisning att besvär öfver kammarkollegiets beslut rörande företräde till skatteköp eller åbo- och besittningsrätt, äfven som kammarrättens beslut i vissa uppräknade frågor, skulle anföras hos k. mt i dess justitierevisionsexpedition. På denna sistnämnda paragraf var de föregående öde beroende, och då denna af riksdagen förkastades, så återstår af hela den vidt omfattande reformplanen endast hänvisningen till de allmänna domstolarne af de förutnämnda tvistemålen, hvilket visserligen torde bereda någon liten lättnad för finansdepartementet men icke leder till någon minskning i antalet af de administrativa besvärmålen, hvilka hädanefter som hittills komma att behandlas af k. mts regering.

Frågan om gränsen för den förvaltande och den dömmande makten hör till de mest invecklade i hela statsvetenskapen, och vi skola väl taga oss till vara för att beträda området för dessa lika häftigt anfallna som ihärdigt förvarade doktriner. Ser man blott på det teoretiska af saken, så borde väl ingen ting vara enklare än att hvarje privaträttslig tvistefråga hör till de allmänna domstolarne och till de förvaltande myndigheternas handläggning blott sådant som rör hela samhällets intresse, men båda klasserna äro ofta så sammanblandade med hvar-

andra att ingen säker gräns låter sig mellan dem uppdragas. Dertill komma för vårt fädernesland svårigheterna af ett i hög grad inveckladt kammeralväsende och ett allt för litet utveckladt domstolsväsende hvad de lägre instanserna beträffar. Vi hafva sett uppgifvas att det finnes omkring femton tusen administrativa författningar i gällande kraft, och många af dem, troligen mer än hälften, äro icke i tryckta samlingar tillgängliga. Hvad kan nu en ung landtdomare, som kanske innehar sitt första tingsförordnande, veta om, kronohemmans egenskap af boställs-, kyrko-, hospitals- eller barnhushemman, om orätt begagnade rå- och rörfriheter, eller om löningsförhållanden vid den indelta armén, som äro olika för två nästgränsande regiment? Komma sådana frågor, skulle han nödgas hjälpa sig ur förlägenheten med det ena uppskofvet efter det andra, hvarefter förordnandet kommer i nya händer med nya uppskof, och derpå lider förvaltningens regelmässighet. Och hvilken följdriktighet skulle kunna väntas, om de administrativa besvärmålen komme under Högsta domstolen, så länge den arbetar på två divisioner, hvilka i de vanligaste rent juridiska mål fälla alldeles motsatta domslut? Och tidsutdräkten sedan, som skulle uppkomma, då domstolarne måste genom sina egna medlemmar eller genom ombud anställa forskning i de centrala förvaltningsverkens arkiv, för att icke tala om oformligheten deraf att Högsta domstolen skulle blifva en appellationsdomstol öfver en annan öfverdomstol, nemligen kammarrätten? Så mycket vi än i grundsatsen gilla den administrativa domsrättens inskränkning inom de trängsta möjliga gränser, kunna vi icke underskatta vigten af de invändningar som blifvit framställda både af Högsta domstolen och i Första kammaren, der diskussionen uteslutande fördes af jurister; i Andra kammaren egde alldeles ingen diskussion rum, utom att en reservant i lagutskottet begärde bifall till den kungliga propositionen, ett yrkande som ingen ens fann nödigt att upptaga.

Riksdagen har nu visat sin oförmåga att på denna väg tillvägabrinda en reform i förvaltningen, och långt ifrån att inskränka sina åtgöranden till några betydelselösa föreskrifter om besvärmålens formella behandling, torde den finna nödvändigt att nedtränga till sjelfva de djupt liggande förhållanden i hvilka dessa besvärmål hafva sitt upphof. Men detta tillhör en aflägsen framtid; rege-

ringens egendomliga ställning till frågan intresserar oss då ojemförligt mer. Den nu varande justitiestatsministern var både i Högsta domstolen och Första kammaren den som strängast klandrade sin närmaste föregångares författningsförslag, äfven i det som af riksdagen lemnades oanmärkt. Skall han nu såsom departementschef tillstyrka konungen att gilla hvad han såsom domare och folkrepresentant så bestämdt ogillat? Vi kunna knappast föreställa oss det.

Se der ett bevis på kontinuiteten i regeringsgrundsatsen. Men det kan icke vara på annat sätt, så länge hvarje departementschef icke bryr sig om något annat än sina egna angelägenheter, och man till och med hör en eller annan bland dem skryta att han icke tål någon annans inblandning i sina egna. Den förre chefen för justitiedepartementet var

färdig att bortskänka hvad som fans kvar af den administrativa domsrätten; hans efterträdare synes vara villig att återfordra hvad som till förene blifvit deraf bortgifvet, och riksdagen, den begär ena året ett författningsförslag och förkastar andra året det som då erbjudes. Behöfves något ytterligare bevis på orimligheten — vi ville nästan säga ovärdigheten — af dessa yrvilla önskningsar, som synas framkastade endast för att dölja oförmågan att rätt veta hvad man vill? En folkrepresentation kan icke själf skriva författningar, men den kan åtminstone låta bli att begära dem af styrelsen, om hon icke för dess medlemmar hyser det förtroendet att dessa bättre än den enskilda representanten förstå lagstiftningens svåra konst.

Litteratur.

The Moon considered as a Planet, a World and a Satellite (Månen betraktad såsom planet, världskropp och drabant). By James Nasmyth, C. E. and James Carpenter, F. R. A. S. London. Longman & Co. 1874. Pris 1 p. 10 sh. st.

Hvar och en som besökt Motala verkstad, Sandviken och andra af våra större jernverk har icke kunnat undgå att skänka sin uppmärksamhet åt den sinnrika mekaniska uppfinning som nu mera användes att samman slå oerhörda smältor. Det är nasmythammaren, så kallad efter uppfinnaren, en engelsk civilingeniör, som under mer än trettio år införlifvat sitt namn med några af nutidens viktigaste mekaniska inrättningar, och som dertill tagit en hedrande del i de bemödanden som i hans fädernesland dagligen göras för att bilägga den bittra striden mellan kapitalet och arbetet. Men han är på samma gång artist och teoretisk vetenskapsman. Under det att han som yngling besökte högskolan i Edinburgh blef han händelsevis bekant med sonen af en jerngjutare och leddes genom denna bekantskap att egna sin uppmärksamhet åt de metallurgiska processerna. Son och sonson af två utmärkta skotska artister, utbildade han samtidigt vid den då nyss inrättade konstakademien i den skotska hufvudstaden sina betydande konstnärliga anlag. Kort tid sedan han fulländat sin akademiska bana började han sysselsätta sig med astro-

nomi, och i synnerhet med konstruktionen af stora och starka reflexionstuber. För trettio år sedan meddelade han Astronomical Society en beskrifning öfver vissa teleskopiska företeelser i månen, åtföljd af förträffliga plancher öfver en del af mänskfivan. Den korta afhandlingen upptogs i sällskapets skrifter och väckte icke ringa uppmärksamhet; den är kärnan till det stora och praktfulla arbete hvars titel ofvan blifvit angifven.

Månen har från uråldriga tider varit föremål för människornas vördnad och kärlek. I historiens början fingo dessa känslor sitt uttryck i praktfulla tempel och en gudomlig dyrkan. I våra dagar uppresas icke mindre prägtiga byggnader, och en trogen skara af högt bildade tempeltjenare egnar natt efter natt sin hyllning åt denna himlakropp, obetydlig till sin storlek men vigtig i sitt inflytande på vår jord. Det skulle föra oss allt för långt att uppvisa den praktiska nytta som sjöfarten hemtat af de astronomiska iakttagelserna på månen; utan dem hade seglationen på aflägsna haf helt simpelt varit en omöjlighet. Också är litteraturen öfver denna speciella del af astronomin ofantlig, arbetena kunna räknas i hundratal, och undersökningarna öfver lagarne för denna himlakroppens rörelser, med deras mer än fyratio afvikelser från hufvudlagen, utgöra allt jemt några bland de viktigaste föremålen för den astronomiska

vetenskapens arbete. Bland de nyaste arbetena i ämnet intager den engelska mekanikerskrift ett utmärkt rum, så väl för den underbara skönheten och noggrannheten i hans afbildningar, hvilka öfverträffa allt hvad i denna väg hittills blifvit frambragt, som för den klarhet och den uttömmande fullständighet hvarmed författaren framlagt sina åsigtter om månens fysiska beskaffenhet och sannolika uppkomst. Vi skola i det följande se, huru underbart den praktiska erfarenhet han under utöfningen af sitt yrke förvärfvat kommit honom till godo i det teoretiska arbetet. En kritiker i sista häftet af *Edinburgh Review*, hvilken sjelf synbarligen är en af astronomiens stormän, och hvars framställning vi i det efterföljande skola begagna, så långt den är fattlig för läsare utan speciella astronomiska studier, ger såsom totalomdöme det yttrande att mr Nasmyth's bok är den fullständigaste och åskädligaste framställning öfver månens fysiska beskaffenhet som ännu blifvit skrifven.

Till en början skola vi yttra några ord om det sätt hvarpå författaren gått till väga för att åstadkomma sina ypperliga illustrationer; de äro, såsom han sjelf upplyser, frukten af mer än trettio års trägna studier och ansträngningar. Teckningarna af de här framställda föremålen togos ursprungligen då gynnsamma omständigheter tillåto bruket af af starkt förstörande teleskop, och granskades derefter under jämförelse med originalen, samt rättades, retoucherades och förstörades tid efter annan, till dess att de för artistens öfvade öga syntes så trogna som hans lika öfvade hand kunde åstadkomma dem. Sedan teckningen på detta sätt blifvit kompletterad, togos modeller deraf i hög relief, dessa modeller fotograferades under passande ställningar i starkt solsken, och från fotografierna togos bokens plancher slutligen efter den heliotypiska metoden, men i färger som äro lika starka och varaktiga som det vanliga koppartryckets. De bästa af dem framställa också för ögat en trogen bild af det som synes i ett starkt teleskop under de fördelaktigaste förhållanden af belysning och luft: de finaste detaljer af detta egendomliga, om silfverfiligransarbeten påminnande sceneri, som i vissa ögonblick framskimrar i teleskopet, är uttryckt med en sådan förundransvärd trohet, som endast kunde åstadkommas genom årtiondens outtröttliga arbete i förening med den mest förfinade konstnärliga smak.

Innan vi redogöra för mr Nasmyth's åsigtter om månens beskaffenhet och de förändringar dess yta undergått innan den erhållit sitt närvarande utseende, torde det vara nödvändigt att erinra om några af de hittills mest bekanta dragen i denna himlakroppens naturhistoria. Månen är som bekant en solid sfer, hvars massa har nästan samma inre täthet som flintglas, och hvars volum uppgår ungefär till $\frac{1}{49}$ af jordens, så att dess yta följaktligen motsvarar i det närmaste $\frac{1}{4}$ af jordytan. I följd af dessa storleks- och täthetsförhållanden måste tyngdkraften på detta klots yta blifva endast af $\frac{1}{4}$ samma kraft på jordytan, så att om en tung kropp utkastades från månytan, skulle den gå sex gånger så långt som en med samma kraft från jordytan utkastad kropp af samma tyngd. Men detta klot sväfvat naket i rymden utan all atmosfärisk omgifning, vare sig af gas eller luft. Denna nakenhet bevisas oemotsägligt af den simpla omständigheten, att så snart månklotets mörka yta passerar förbi en fixstjärna, skymmes den senares sken på en omätbart liten tid när af månskifvan, just så länge som hon måste skymmas af en atmosfärlös kropp; ty om månen hade en omgifning, vare sig af luft eller gaser, skulle stjernan fortfarande att synas någon stund sedan den verkligen vore skymd af månen, på samma sätt som solen genom strålbrytningen i atmosfären fortfarande att vara synlig i atmosfären ännu sedan hon sjunkit under jordhorisonten. För att slutligt afgöra denna fråga har den nu varande kungliga astronomen sir George Airy helt nyligen sammanställt resultatet af 296 noggranna observationer på fixstjernors bortskymmande af månen, och visat att i hvarje fall stjernan var ur sigte bakom dess skifva inom två sekunder af den tid som skulle hafva åtgått under den förutsättning att ingen gasartad omklädnad funnes som kunde bryta stjernans strålar i månens omedelbara omgifning. Om nu dessa två sekunders tidsskilnad, den längsta som möjligen kan ifrågakomma, ensamt berodde på något tunt, atmosfäriskt hölje omkring månkroppen, så skulle i alla fall detta hölje vara två tusen gånger glesare än jordens luftkrets, eller med andra ord lika glest som det så kallade lufttomma rum hvilket under de mest gynnsamma omständigheter hittills kunnat frambringas under luftpumpen. På samma afgörande sätt bevisas frånvaron af vatten på månytan. Om sådant der funnes, äfven i den minsta möjliga myckenhet,

skulle det ovilkorligen frambringa en atmosfär af vattenångor, hvilken skulle gifva sig till känna genom sitt inflytande på de ljusstrålar som passerade genom dess omkrets.

Under dessa förhållanden af storlek och täthet sväfvat den nakna månen omkring jorden, på ett afstånd af omkring trettio jorddiametrar. På detta afstånd är en trakt af månytan af omkring fyra svenska mils genomskärning för blotta ögat endast synlig såsom en nålspets eller oändligt liten punkt, men under ett någorlunda kraftigt teleskop antager den synliga dimensioner. Om tuben vore stark nog till att förstora 6,000 diametrar, hvilket man på vetenskapens närvarande ståndpunkt anser vara höjden af hvad möjligen kan åstadkommas, skulle månen visa sig såsom om den endast vore på sex svenska mils afstånd, och äfven så små föremål som större hus skulle vara synbara för blotta ögat. Men om också en så ofantlig förstoring skulle kunna genom den optiska konstens utveckling åstadkommas, så vore den för praktiska ändamål obrukbar, i anseende till de störande inflytelserna af luftens ofullkomliga och oregelbundna genomskinlighet. Den högsta förstoring som äfven under de fördelaktigaste förhållanden i luftkretsen kan användas på månen är 400 diametrars förstoring; med ett instrument af denna styrka synes ett föremål på månen af ett par hundra alnars utsträckning såsom en punkt, och ett område af ett par hundra tumlands yta antager mätbara dimensioner. Med sådana optiska hjälpmedel hafva illustrationerna till mr Nasmyth's arbete blifvit utförda.

Med denna teleskopiska anordning, hvarigenom månen kommer 400 gånger närmare jorden, och på ett afstånd af mindre än 100 svenska mil, visar sig denna himmelskropp icke längre såsom ett slätt klot, utan såsom ett ganska skrofligt, öfver hela sin yta betäckt med insänkningar och upphöjningar, hvilka äro af tillräcklig storlek för att kasta långa svarta skuggor omkring sig, när solstrålarne falla snedt på deras sidor. Dessa upphöjningar äro af olika slag, men det är en rådande typ, hvilken förekommer så regelbundet och talrikt att den kan anses såsom den viktigaste och mest karakteristiska i serien. Den har formen af en rund bågare med upphöjda bräddar, ofta terrassformigt förstärkta och mer eller mindre sönderbrutna, men regelbundet försänkta i sjelfva månkroppen; man kallar dem vanligen för månens

kratrar. Antalet af dessa cirkelformiga upphöjningar är så stort att det bokstafligen är omöjligt att räkna dem; de utgöra helt visst många tusental, och på flere ställen är månens yta helt och hållet betäckt af dem. Men deras storlek är mycket olika och vexlar från en diameter af 10 eller 15 svenska mil till några tusen fot. Den flyktigaste blick på dessa ringformiga fördjupningar med deras uppstående kanter är nog för att bevisa benämningens riktighet: de äro påtagligen verkningar af någon vulkanisk kraft, som bearbetat och sönderslitit månens yta. I flere af dem synes ännu en konisk hög, hvilken mot slutet af utbrottet, och när dess styrka var uttömd, uppkastades midt i skålens botten. Vulkaniska krafter af ett eller annat slag hafva under en viss period varit allena herskande på månen och på dess yta tryckt inseglet af sina allsmåktiga verkningar.

Men vulkaniska företeelser på månen äro af helt annan beskaffenhet än på jordytan. Den ledande kraften i de vulkaniska utbrotten på jorden är ångans förmåga af utvidgning; på månen fins icke något vatten, och derfore kan icke ångan der hafva något med saken att göra. Hvilken kraft kan då på månytan hafva uppkastat dessa väldiga massor, hvilka liksom bilda dragen i månens ansigte? Detta är den första stora fråga för hvars besvarande mr Nasmyth tagit sin metallurgiska erfarenhet till hjälp. Han utgår från det antagandet att månen, liksom alla andra solida kroppar i rymden, från början var en ofantlig droppe af flytande massa, att dess smälta tillstånd var följden af en stor hetta, och att med tiden en solid yta eller ett fast skal småningom formade sig omkring den klotformiga, flytande massan, i följd af den hastigare afkylningen och det deraf följande stelmandet i dessa yttre lager. Den teori på hvilken han bygger sin bevisning är oss icke främmande. Det är ingen annan än den förut sättning ur hvilken man allt sedan den äldre Herschel och Laplace sökt förklara uppkomsten af kropparne i vårt solsystem. Denna teori, om en smält kärna och en under den fortgående afkylningen småningom stelad yta, hvarigenom planeterna uppkommit, är åtminstone lika antaglig och tillfredsställande för förnuftet som hvarje annan; den förklarar på ett lätt och fullständigt sätt den sferiska eller nära sferiska formen af dessa mäktiga kroppar, och den har på den allra senaste tiden fått ett kraftigt stöd af de undersökningar

som med så mycken framgång blifvit gjorda om solens och stjernornas fysiska beskaffenhet. Enligt denna åsigt är det en nödvändighet att den fasta skorpa hvilken först afsätter sig såsom det yttre skalet kring den smälta massan oupphörligt mer och mer sammandrager sig, i den mån den mer och mer utkastar sin egen höga temperatur uti rymden, efter som all materie vid en högre temperatur intager en större rymd än vid en lägre. Men samtidigt med denna sammandragning af det yttre skalet träder en annan kraft i verksamhet, hvilken Nasmyth djerft och fyndigt griper fast och använder såsom förklaringsgrund för de följande förändringarna uti månen. Den närmast under det fasta skalet liggande smälta massan undergår, ehuru i en mindre grad, en liknande och ganska vigtig afkylningsprocess, i det den genom det yttre skalet efter hand utsläpper delar af sin inneboende värme. Men då den gör detta, och innan den slutligen för alltid antager fast form, utvidgar den sig, alldeles såsom vatten tilltager i volum under afkylningen, just innan det fryser till is. Mr Nasmyth visar, på grund af vissa företeelser vid gjutningen af metaller, att jern och slagg i smält tillstånd förhålla sig alldeles som vatten, och han nedlägger såsom en fundamental naturlag, icke allenast att alla smälta kroppar äro specifikt tätare och tyngre än solida massor af samma ämne, samt derföre utvidga sig då de öfvergå från flytande till fast form, utan att utvidgningen utan undantag begynner just då den smälta massan börjar antaga fast form. Han hänvisar till ett ganska lärorikt experiment, för att belysa den ofantliga kraft som utvecklas när denna expansion af kroppar under afkylning eger rum. Om ett starkt flaskformigt jernkäril fyller med smält vismut, samt kärlets hals fast och lufttätt tillslutes med ett nedskrufvadt lock, springer jernkärlet snart i stycken, då vismuten stelnar. På samma sätt måste det hafva förhållit sig med månen och de världskroppar som äro af samma beskaffenhet, att vid det yttre skalets sammandragning den närmast underliggande massan utvidgat sig, hvarigenom en oerhörd kraft blifvit frambragt, som sönderlitit det yttre skalet. Han omtalar ännu ett annat, särdeles vackert experiment, hvarigenom fenomenet ännu tydligare åskådliggöres. Om man fyller en tung glaskula med kallt vatten, tillsluter öppningen hermetiskt och nedsänker kulan i ett varmt bad, så dröjer det icke länge innan

det bräckliga klotet genom den inneslutna vätskans utvidgning remnar i en mängd smala sprickor, genom hvilka vattnet sipprar ut. Bland planchererna i boken förekommer äfven en fotografi af en sådan glaskula med sina liksom radier från en punkt utstrålande sprickor, som hafva en slående likhet med vissa ljusa streck på månytan, hvilka synas utstråla rundt omkring några af de förnämsta kratarne, när dessa upplysas af direkt infallande solstrålar.

De skålförmiga, med bräddar omgifna fördjupningar hvilka i sådan rikedom förekomma på månens yta tillskrifver mr Nasmyth omedelbart verkningen af samma operation; han antager att så snart som det tunna skalet af det afsvalnande klotet brast under påtryckningen af den inneslutna massans utvidgning, uppvälde genom remnorna massor af det flytande innehållet och flödade ut i strömmar, liknande källsprång, som rundt omkring sig kastade rika skurar af smält substans. En annan författare, mr Williams, beskref nyligen ett liknande experiment med en afsvalnande slaggboll från en puddelugn: genom hål som brustit i den stelnade skorpan utspottades den smälta slaggen till en höjd af fyra eller fem gånger massans diameter. Fenomenet och den kraft som bestämde det voro alldeles de samma, fastän det fluidum som utspång från månen hopades upp der det föll i högar af seg lava och hårdnadt sinner. På många ställen kastades, i följd af den ringa återhållande tyngdkraften på månen, de smälta massorna i en omkrets af ända till tio svenska mil från kratermyningen, och de utkastades alltid i regelbundna cirkelformer, emedan den uppsprutande massan, liksom vattnet i en skålförmig vattenkonst under fullkomligt lugnt väder, spridde sig likformigt och på samma afstånd åt alla håll, efter som det icke fans något som kunde rubba denna likformighet. Då flere utbrott af denna beskaffenhet, men med småningom minskad styrka, följde på hvarandra, bildades en följd af allt trängre och trängre koncentriska ringar eller vallar, såsom händelsen är med de båda kratarne Tycho och Copernicus; när den vulkaniska kraften slutligen sakta bortdog, utpustades den sista flytande massan i små konformiga högar af lava, som tillslöto kraterns myningar. I några fall uppkastades den flödande massan i sådan ymnighet och till sådan höjd, att den rasade ut och kring medelpunk-

ten bildade terrassformiga afsatser, men de urskiljas lätt från de ursprungliga vallarne, emedan de icke äro fullständiga cirklar, utan endast korta afbrutna fragment af sådana. De yttre bräddarne kring stora kratrar visa sig vanligen på yttersidorna förstärkta af andra block, hvilka liksom stråfpelare sluta sig till deras väggar; dessa hafva flutit ur smärre, själfständiga kratrar, hvilka ännu äro synliga omkring dem. Fördjupningarna i de mäktigaste kratrarne tyckas hafva blifvit bildade af den framvällande lavan, och i sådana kratrar som sakna den koniska högen i midten anses lavan hafva helt lugnt uppväld utur mynningen, till dess att sjöar af smält berg mer och mer uppfyllt kitteln och utplånat alla spår af inre eruptionsmynningar. Wargentins, så kallad efter vår berömda svenska astronom, är en sådan till brädden fylld krater. Mr Nasmyth antager såsom ett axiom, att krateröppningens vidd endast är det synliga uttrycket af den eruptiva kraft genom hvilken den blifvit bildad, att de större kratrarne äro förstödjingarne af den unga vulkaniska kraften, samt följaktligen äldre än de smärre; han föreställer sig att när ett hastigt utbrott plötsligen hämmades, efterlemnades det såsom minne en stor, ringformig och högbräddad krater, samt att när en svag eruption småningom bortdog, den antingen såsom vård af sin tillvaro högre och högre upptornade en af dessa koniska spetsar som vi nyss beskrefvit, eller också utbläste sin lava så jemnt, att den flöt likformigt ut öfver kittelns botten och stelnade till ett slätt golf. Han menar att de bäst utvecklade formerna af månens kratrar representera den vulkaniska kraften renast och i dess högsta fullkomlighet, så att månen således i verkligheten är en fulländad modell af vulkaniska operationer, fria från de störande och skymmande verkningar hvilka föranledas af sådana underordnade krafter som luft och vatten, så att månens yta, när man betraktar den genom teleskopet, någorlunda är sådan som jordens skulle visa sig, om den vore fri för vattnets åverkan och aflagringar, dess haf och floder. De viktigaste omständigheterna som bestämma skilnaden mellan jordens ursprungliga vulkaniska eller plutoniska rubbningar och månens slutliga modifikationer äro den större utsträckningen och friare utvecklingen af de första vulkaniska utbrotten, i följd af den mindre sferens hastigare afkylning samt den svagare och följaktligen mindre återhållande

tyngdkraften, hvartill kommer den större tunnheten och bräckligheten hos mänskalet.

Afven vid de mindre utbildade kraterlika nedsänkningarna i månytan, der den vulkaniska inflytelsen är mindre tydligt tillkännagifven, dels genom frånvaron af inre golf eller mynningskoner, dels genom de omgivande bräddarnes mindre höjd, anser mr Nasmyth samma krafter hafva varit i verksamhet: lavan har utflödat ur öppningar i medelpunkten och i koncentriskt vågor utbredd sig mot ytterkanterna, liksom på ytan af en dybrunn, till dess att ringformiga vallar af småningom afkyld och stelnde slagg hopat sig mot den yttre randen och der stannat såsom eviga förskansningar. Sedan dessa ytterverk en gång blifvit bildade, kunde nya öfversvämningar af lava lätt utplåna spåren af de ursprungliga eruptionsmynningarna, men i ytan af den nybildade lavapölen visa sig vanligen smärre rör, genom hvilka den sista massan blifvit utpressad, såsom händelsen är med Grimaldi och Shickard, närmast nedanför Wargentins. Det praktfullaste exemplaret af flatbottnade kratrar är kanske Plato, hvars diameter är mer än tio svenska mil lång, och hvars omgivande bälverk hafva en medelhöjd af 4- till 8,000 fot, med enstaka, spetsiga toppar, som kasta djupa skuggor halfvägs öfver den inre cirkeln, hvars golf bär märke efter otaliga smärre kratrar. En af plancherne till arbetet ger en högst pittoresk bild af denna ståtliga naturföreteelse.

I många af de vackraste kratrarne, som Aristoteles, Eudoxus, Theophilus, Tycho, och framför allt Copernicus, är midten af den cirkelformiga botten hetäckt med hela knippen af eruptionspetsar i stället för enstaka koner. Mr Nasmyth söker bevisa att denna mångfald af utbrottsmynningar varit en följd deraf att den ursprungliga eruptionen plötsligen blifvit hämmad och delat sig åt flere håll. När den uppvällande lavaströmmen fann utloppsöret af någon tillfällig anledning tilltäpt, kastade den sig i en ny riktning, hvarest hinder och motstånd voro mindre, och på detta sätt, under förnyade hinder och friska ansatser af den eruptiva kraften, bildades den ena konen efter den andra, till dess att en hel grupp af sådana spetsar uppstod, innan den vulkaniska kraften slutligen var uttömd. De små sekundära kratrarne, hvilka visa sig på de flata lavagolfven i de större, hafva troligen samma histo-

ria; författaren tror att de äro afledningar af den ursprungliga eruptionsströmmen, samt att dessa smärre mynningar öppnade sig i den mon som det ursprungliga utflödet stängdes af hopade hinder.

Större, sammanhängande bergskedjor äro sällsynta på månytan, men de finnas dock; de vackraste äro de båda höjdsträckningar som blifvit kallade Apenninerna och Alperna. Apenninerna äro en väldig bergmassa, som reser sig från en jmförelsevis jemn och likformig slätt och har en sträckning i längden af omkring 70 svenska mil. Några af topparne på denna mäktiga alpkedja uppstiga nästan lodrätt till en höjd af 18 à 20,000 fot, och kasta skarpspetsade svarta skuggor, någon gång till ett afstånd af 12 svenska mil från deras baser. Alperna bestå af ett bredt bälte af toppar, något litet i vester om kratern Plato; de äro icke så höga, endast 8- till 10,000 fot, och genomskäras på ett ställe af en märkvärdig flatbottmig ravin, en mil bred och något mer än tio mil lång. De yttersta topparne i denna kedja äro på några ställen så tätt sammanhopade att man icke kan räkna dem. Mr Nasmyth tror emellertid att månens samtliga berg af denna beskaffenhet icke äro bergstoppar i samma mening som på jorden, utan väsentligen vulkaniska utgjutningar, uppkomna på det sättet att den smälta lavan sprutat upp genom trånga öppningar, som icke blifvit tillstängda förr än den framvältande massan upptornat sig till nu varande höjder. I teleskop af 300 diametrars förstoring visa sig också ryggarne och sidorna af dessa tätt grupperade bergstoppar betäckta af små, men fullt utbildade vulkaniska kratrar. De små dimensionerna af dessa eruptionsmynningar visa tydligen att de härröra från en jmförelsevis lindrig vulkanisk verksamhet; bergskedjorna i månen äro icke åstadkomna genom våldsamt sönderslitna, hopvräktade och uppkastade hårda klippmassor, utan derigenom att lavan jmförelsevis långsamt och ihållande framvälde genom en mängd hål, som sprungit upp i de svagare delarne af den omgivande skorpan. Denna åsigt vinner en märklig bekräftelse af den omständigheten att dessa bergskedjor förekomma på de minst rubbade delarne af månytan, och icke der den vulkaniska kraften varit häftigast. De ligga nästan alla i den lugna nordliga delen, i närheten af de jemna, nästan oceanlika rymder som blifvit kallade *Mare Serenitatis*,

Lughafvet, och *Mare Imbrium*, Regnhafvet, hvilka äfven af det obebäpnade ögat kunna ses som breda, mörka fläckar. De långa, skarpt tecknade skuggorna härröra dock icke ensamt af sådana spetsiga och djerft brutna toppar, ty äfven de kullriga höjderna kasta långa, raka skuggor, liknande visarne på en urtafla. Pico, den vackraste af månens fristående bergspetsar, som reser sig från en slät yta straxt söder om Plato, till en höjd 8,000 fot, och kastar en långspetsad skugga mer än fyra svenska mil öfver den omgivande slätten, tecknas af Nasmyth såsom en skroflig, med utsprång och ryggar försedd pyramid, hvars bredd vid basen är ungefär lika med höjden.

Det är af alla tecken tydligt att den eruptiva kraften som sprängt månens fasta skal varit djupt belägen och ganska stark. På södra sidan af månskifvan är det en eruptionspol, den väl bekanta och för blotta ögat synliga kratern Tycho, hvars utbrott åstadkommit remnor till ett antal af mer än ett hundra, af hvilka somliga äro synbara i en längd af närmare hundra svenska mil, d. s. v. omkring tiondedelen af månens hela omkrets. De äro dock endast synliga vid fullmåne, emedan de ursprungliga sprickorna i skorpan sedan blifvit uppfyllda med ett klart skinande ämne, som uppvält ur klotets inre och glänser likt poleradt silfver när solljuset faller direkt på månytan, men är osynligt när det faller från sidan. Remnorna af detta slag hafva en bredd af tre à fyra mil. Copernicus är medelpunkten i ett dylikt system af ljusa strålar, som sträcka sig öfver den omgivande slätten i en längd af 15 à 16 mil. Kratern som står i midten utaf detta system af lysande remnor är omkring 7 sv. mil midt öfver, och det ringformiga bälverket, deladt i koncentrisk, afplattade ryggar, som tydligen äro en följd af massans förskjutning, höjer sig ända till 12,000 fot. På midtplatåen är det en grupp af eruptiva koner, som höja sig omkring 2,400 fot öfver bottnen.

Utom dessa skinande sprickor äro otaliga andra spår af remnor och raviner, som tyckas hafva uppstått innan månskorpan ännu definitivt hårdnat, men sedan den vulkaniska kraften helt och hållet bortdött. De hafva förblifvit öppna och gapande, så att de när solljuset infaller snedt visa sig såsom svarta, skuggfyllda linier. Deras längd är olika, från 15 till 20 sv. mil, och bredden

en fjerdingsväg eller något mera der den är som störst, afsmalnande mot ändarne, och djupet bottenlöst. Det fins också lägre och mindre markerade ryggar, hvilka mr Nasmyth anser snarare såsom rynkor, då månklotet skrumpnat i hop, än såsom verkningar af vulkaniska utbrott, emedan de icke hafva några skarpa skrofligheter på sina kammar. Sådana skrynklor finnas i flere trakter af månen, omkring *Mare Tempestatum*, Stormhafvet, mellan Copernicus och Gassendi, samt på den eljest jemna ytan af *Mare Serenitatis*.

Mr Nasmyth har genom en följd af långa iakttagelser och studier kommit till den öfvertygelsen att månen definitivt erhållit sitt nu varande skaplynne otaliga åldrar förr än jorden, hvars äfvenledes väsentligen avslutade skapelse kan anses jemförelsevis modern. Han grundar sin bevisning på det antagandet att båda himlakropparne blifvit någorlunda samtidigt förtätade till planetarisk form, men som jorden har nära femtio gånger större volum och icke fullt fjorton gånger större yta än månen, och dess utom är insvept i ett värmebevarande atmosferiskt hölje, så måste månen hafva i verdensrymden utstrålat sin kosmiska hetta fyra gånger fortare än jorden. Med förlusten deraf upphörde också den vulkaniska kraften att verka; på jorden har den, så länge människor funnits, icke frambragt annat än svaga efterdyningar af sitt forna välde, och på månen är den sedan världsåldrar alldeles slocknad. Den enda kraft som nu mera synes arbeta på förändringar i den stora månöknen är den ofantliga temperaturförändringen mellan dess dag och natt samt den deraf följande utvidgning och sammandragning hvilken alla fasta kroppar äro underkastade. Det har blifvit beräknadt att under den fjorton jorddagar långa måndagens af inga moln eller vindar mildrade solskens måste månen upphetas till något mer än två gånger temperaturen i kokande vatten, eller omkring tennets smälthetta, medan kölden under dess lika långa natt måste närma sig till temperaturen i verdensrymden, som är beräknad till ungefär 180 grader Celsius. En regelbunden temperaturvexling af nära 400 grader måste otvifvelaktigt utöfva ett visst mekaniskt inflytande på de sköra bergspetsarne och kraterbräddarne, samt kanske stundom föranleda upprepade bergskred. Men sedan månen blef föremål för teleskopiska undersökningar hafva endast två händelser in-

träffat som kunnat väcka tanken på förändringar. Den ena gången trodde man sig under det att mänskfivan var mörk upptäcka en klar låga midt i kratern Aristarchus, en företeelse som efteråt blifvit temligen tillfredsställande förklarad på det sättet att den konkava, spegelblanka kraterbotten liksom i focus af en brännspegel koncentrerat det sekundära jordskenet. Det hände också en gång för kortare tid sedan, att den lilla kratern Linné, som är belägen på Lughafvets yta, icke långt från den yttersta spetsen af Apenninerna, försvann, och en stor hvit fläck, liksom ett ljusst moln, uppsteg ur kratermyningen och bortskyrde den samma. Afven denna optiska företeelse har blifvit på ett tillfredsställande sätt förklarad, ehuru vi här icke kunna dermed sysselsätta oss. Vi anmärka endast att professor Schmidt vid observatoriet i Athen, hvilken sedan åtta år ihärdigt observerat denna intressanta fläck, är af den åsigten att någon materiel förändring måste hafva inträdt i föremålets form sedan han började observera det. Nasmyth bestrider att någon absolut synbar förändring inträffat.

I trots af allt hvad en älskvärd fantasi diktat om varelser som skulle bebo jordens trogna följeslagare på resorna genom verdensrymden, finner vetenskapen ingen möjlighet för någon slags organisation, på något vis jemförlig med de lefvande varelserna på jorden. Det är klart att ingen växtlighet kan finnas i fullkomlig frånvaro af fuktighet, och med en sådan temperaturskilnad mellan de korta perioderna af fjorton dagar, att den största hettan är tillräcklig att smälta de mjukare metallerna, och den största kölden omätligt öfverskrider den som någonsin blifvit känd eller iakttagen i jordens polartrakter. Icke heller skulle något slags djurform, hvilken den mest lifliga fysiologiska inbillningskraft kunde tänka sig, finna vilkoren för äfven det lägsta slag af lif i en atmosfär så tunn, att den icke kan nedpressa barometerns quicksilfverpelare ens bräddelen af en linie.

Vi hafva redan i det föregående anmärkt att mr Nasmyth är en trogen anhängare af den gamla plutoniska kosmogonien, enligt hvilken verdenskropparne, förr än de förtätades till bergaktiga hårdskaliga klot, sväfvat i rymden såsom kolossala droppar af smält metall eller bergart. Men han stannar icke här utan söker förklara tillkomsten af dessa

glödande verldsdroppar; med nyare forskare antager han oförstörbarheten af naturens fysiska krafter och möjligheten att omsätta rörelse uti värme: den kosmiska hettan kan då härledas af rörelsen hos de materiella partiklarna i verldsstoffet, som i följd af tyngdkraften samtidigt sträfvade att förena sig i stora massor, hvilka sedan koncentrationen var fullständig antogo roterande rörelser. För att bevisa sitt antagande citerar han en beräkning af Helmholtz i afseende på den värmemängd som borde alstras då hela massan af vårt solsystem, sol, planeter och månar, kondenserades från gasform i flytande form; den sålunda beräknade värmemängden skulle hafva varit tillräcklig att upphetta en vattenmassa af samma vikt till + 2 millioner grader Celsius. Naturligtvis har spekulatio- nen på detta område ett nästan obegränsadt spelrum, men man får icke förbise, huru mycket mera mening och sammanhang denna spekulatio- n antagit, sedan verldskropparnes fysiska beskaffenhet blifvit yppad genom spektroskopet. För kort tid sedan utförda iakttagelser på solen hafva lärt oss att pelare af lysande gas derifrån höja sig hundratals svenska mil, att kaskader af hvithettade meteorstenar uppkastas hundratentals mil högt ur vulkaniska mynningar i solens glödande och utan tvivel smälta yta, att moln af en mörk och tjock rök, liknande metallångor under kondensation, oupphörligt vråkas till baka uti de gapande klyftorna, och de mörka Fraunhoferska linierna äro liksom på det primatiska solspektret ingrafna hieroglyfer, till att beteckna att de strålar som utgått från det glödande klotet måste tränga igenom ett tjockt hölje af tunga sublimationer och ångor för att komma ut i den genomskinliga verldsrymden. De sista resultat

af denna undersökning synas tyda derpå att de klarast skinande kropparne i den himmelska hierarkien, de hvita stjernorna, äro isolerade klot, i hvilka tunga rökmoln af magnesium, natron och jern hållas sväfvande i oceaner af glödande gas, ungefär på samma sätt som molekyler af osublimerat kol sväfvade uti kaskaderna af glödande väte i vårt vanliga gasljus. En lägre grad äro de gula och röda stjernorna, med deras starkare afkylning på ytan, hos hvilka ännu tjockare ångor och sammanhopadt slagg förtäta sig omkring den inre lysande kärnan och fördunkla dess glans, på samma sätt som det smälta jernets hvitheta glans skymmes af de gula och röda färgnuanserna i den mon hvitglödningen aftager. Gå vi ännu ett steg längre ned för himlakropparnes skala, kunna vi säga att de större och yttre medlemmarne i vårt planetsystem äro sådana sferer i hvilka små fasta kärnor äro insvepta i djupa flytande oceaner eller dunstkretsar, samt att dessa kroppar under den vidare afkylningsprocessen förlorat all ljusförmåga, ehuru de ännu utstråla värme i rymden, och sålunda fortfarande förrätta den underordnade tjänsten af »värmesolar». Enligt dessa åsigtter är vår egen planet blott en mera fulländad produkt, i hvilken den ännu smälta och värmeutstrålande kärnan blifvit innesluten i ett tjockt och kallt skal af konsoliderad massa, och månen det absolut fullfärdiga resultatet af samma process, i det att den kalla, hårda skorpan utsträckt sig ända till medelpunkten, så att hela klotet blifvit en enda genomkyld slaggmassa, och dess yttre skrämor äro de enda spår som äro kvar, för att liksom kopparr förtälja om de härjningar hvilka en gång anställes af den ur dess inre frambrutande hetsigheten.

Blick på pressen.

I frånvaron af viktigare politiska frågor sysselsätta sig tidningar af alla färger med några sociala förhållanden, hvilka väl förtjena att komma till tals. De bedrägerier och vaxelförfalskningar som samtidigt blifvit röjda intaga det första kapitlet, och detta med all rätt; väl kan samhället i sin helhet icke göras ansvarigt för några enskilda personers förbrytelser, men samtidigtheten af likartade brott tyder på tillvaron af en smitta, hvilken tid-

ningen *Fosterlandet* träffande karakteriserat såsom falsk hederskänsla: man anser sin värdighet och sin sociala ställning fordra ett lefnadssätt öfver tillgångarne, och man låter andra släppa till hvad som fattas för tillfället, i den nästan regelbundet svikna förhoppningen att under hand kunna godtgöra det tillgripna. Ett annat ämne, som också varit föremål för en utförligare behandling, är de beklagansvärda oordningar som på senare tider allt

för ofta förekommit hos våra arbetande klasser, särskildt dem som haft sysselsättning vid jernvägarne, och som otvifvelaktigt hafva sin närmaste orsak i de höga aflöningarna, hvaraf större delen tagit vägen till krogen. Slutligen hafva tidningar af alla färger i en god stund börjat kasta litet ljus öfver det skumögda fromleri som, under inflytelse-rikt skydd, efter hvad man tror sig veta, i en förfärlig grad frodas inom församlingarna och läroverken. Hufvudstadens båda största aftontidningar hafva efter Upsala-Posten återgifvit några förträffliga uppsatser i anledning af Upsala missionsförenings sista årsmöte. Hvad som vid detta möte förekommit erinrar på ett slående sätt om de kända företeelserna vid ett folkskollärareseminarium i vestra delen af landet, och det börjar blifva tid för teologiska fakulteten i Upsala att på ett öfvertygande sätt fränsäga sig all gemenskap med denna så kallade kristendom, som är den mest hädiska förvrängning af hvad både bibel och kyrkolära innehåller. *Nya Dagligt Allehanda* fäster i en uppsats för i tisdags uppmärksamheten på det sedliga förfall, den brist på verklig heder och känsla för aftalens helgd, som nu för tiden så ofta röjer sig särdeles i de tjänande klassernas uppförande, och vår

samtida drager, såsom det synes oss icke utan befogenhet, häraf den slutsatsen, att religionsundervisningen i våra folkskolor icke i allmänhet är egnad att utveckla kristendomens sedliga innehåll samt stärka och ställsätta personligheten för det praktiska lifvet. »Vi må anslå huru stora summor vi vilja till folkskolorna, så skall det dock ej blifva bättre dermed, så vida ej folkskolans vetenskap, religionskunskapen, kommer att bättre än hittills genomtränga lifvet. Man skall lära att bättre räkna och bättre skriva, men det är alldeles osäkert, om dessa ökade färdigheter komma att användas i sedlighetens tjänst.» Alldeles riktigt: de kunna lika gerna komma vexelförfalskare och bedragare till nytta, så länge predikanter och folkuppföstrare utan ansvar få inskräpa den upprörande läran, att »den käre Jesus» uppfyllt lagen i människans ställe, så att hon endast behöfver tro, men icke vimlägga sig om ett rent lefverne. Vår samtida lägger ecklesiastikministern och folkskoleinspektörerne på hjertat att vidtaga åtgärder till det ondas afhjelpande; vi befara, att om hjälpen skall komma från det förra hållet, lärer man nog länge få vänta på den samma.

Strödda underrättelser.

Namnförändringar. Fransmännen äro såsom bekant mästare i konsten att rådbråka främmande språk. Så hafva de franska kolonisterna i Canada, hvilka småningom uppfylla och öfversvämma de engelska kolonierna, på ett löjligt sätt omskapat de gamla britiska ortnamnen; af Stanfold hafva de gjort *Saint-Fol*, af Sommerset *Saint-Morissette* o. s. v. På samma sätt hafva bönderna i Algier af det arabiska namnet Smendon i provinsen Constantine gjort *Chemin-Doux*, och af Tizpaza hafva de komponerat *Petit-Bazar*.

Vinodlingen i Kalifornien, en lemnig från den spanska tiden, börjar åter komma i flor. Man antager att förlidet år producerades i denna stat 12 millioner gallons, motsvarande ett penningevärde af 3 1/2 millioner dollar, mer än 2 millioner skålpund drufvor och 250,000 skålpund korinter. De kaliforniska vingårdarne intaga ett utrymme af endast omkring 30,000 tunmland, men

det fins i staten 20 gånger så mycket jord som anses särskildt passande för vinodling.

Premier för besökta skolor. Argentinska republikens regering utsätter årligen ett pris af 10,000 patogon för den provins som har största antalet barn i sina skolor. Priset har i år blifvit vunnet af provinsen Mendoza, som har 6,635 barn på skolbänkarne, eller 1 på 985 innebyggare.

Innehåll:

	Sid.
Bifallna och afslagna regeringspropositioner	593.
Litteratur:	
The Moon considered as a Planet, a World and a Satellite, by James Nasmyth.	600.
Blick på pressen	607.
Strödda underrättelser:	
Namnförändringar, m. m.	608.

Stockholm,

tryckt hos A. L. Normans Boktryckeri-Aktiebolag, 1874.